

Sarygamyş tragediýasy

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Sarygamyş tragediýasy 104 yıl öñe donarak öldüler! SARIKAMIŞ
DRAMI

“Gelecek kuşaklara ibret olsun ki, biz, tüm millet, yanlış yaratılmış bir adamın arkasında kurtuluş aradığımız için feleğin dediği güne düştük.”

(Köprülülü Şerif İlden, Sarıkamış, s. 239)

Sarıkamış'ta donarak can veren askerlerimiz.

Sarıkamış'ta donarak can veren askerlerimiz.

Bugün 31 Aralık 2018... Yarın yeni yıl...

2019 herkese, hepimize sağlık, mutluluk, huzur getirsin.

Bugün sizleri tam 104 yıl geriye, Aralık 1914'e götüreceğim.

104 yıl önce bugünlerde donarak ölen kahraman evlatlarımızın yürek burkan gerçek hikâyesini; “ölüme yürüyüşü”, Sarıkamış dramını anlatacağım.

■ TOPRAK DONMUŞTU

Tarih: 25 Aralık 1914.

Yer: Sarıkamış.

Askerler eksi 30 derecede dinmek bilmeyen tipiden korunmaya çalışarak bellerine kadar gelen yeni yağmış kara bata çıka tek sıra halinde yürüyorlar. Uzayıp giden asker sırasında birbiri ardına düşen askerler görülüyor. Önce ayakları donuyor. Düşenlerin çoğu bir daha kalkamıyor. O anın tanıklarından Köprülülü Şerif (İlden) şöyle diyor: “Biz belki on bin kişiden çok insanı bir günde karların altında bıraktık ve geçtik.” (Köprülülü Şerif İlden, Sarıkamış, s. 213.)

Bir köy evinin önünde yatan, üstleri karla örtülmüş cesetler görülüyor. Hilmi Bey, evin kapısını açtırıyor. İçeride, odun tomrukları gibi üst üste dizilmiş cesetler var. Soğuktan bronz heykeller gibi duruyorlar, hiç bozulmamışlar. Yarbay Aziz, duygularını gizleyerek “Bunları niçin defnetmediniz?” diye

soruyor. Hilmi Bey, çaresizce başını öne eğiyor, “Toprak donmuştur. Kazma işlemez” diyor. (Alptekin Müderrisoğlu, Sarıkamış Dramı, s. 196.)

■ GİZLENEN DRAM

Enver Paşa, basına sansür uygulayarak Sarıkamış dramını tam 7 yıl gizlemeyi başardı. Kamuoyu Sarıkamış dramını, ancak harekâta katılmış olan 9. Kolordu Kurmay Başkanı Emekli Yarbay Köprülülü Şerif (İlden)’in 1922’de, önce Akşam Gazetesi’nde çıkan, daha sonra da kitap olarak basılan “Sarıkamış” adlı eserinden öğrenebildi.

Peki, ama Sarıkamış dramı nasıl yaşandı? Bu dramın sorumluları kimlerdi?

■ KÖPRÜKÖY VE AZAP MUHAREBELERİ

29 Ekim 1914’te Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa’nın isteğiyle Osmanlı donanması Rus limanlarını bombaladı. Böylece Osmanlı, I. Dünya Savaşı’na girdi. Kafkas Cephesi’nde Hasan İzzet Paşa’nın komutasında 9. 10. ve 11. kolordular ile bir süvari tümeninden oluşan 3. Ordu vardı. Resmi belgelere göre bu ordu -Jandarma ve menzil birlikleri hariç- 97 bin kişi kadardı. (ATASE Arşivi, Kls.2, Dos. 8-B, F. 4, 4-2.) Bazı kaynaklar bu sayının 190 bin kişi olduğunu yazıyor. (İlden, s.43.)

1 Kasım 1914’te Ruslar, Sarıkamış üzerinden Erzurum Köprüköy’e saldırdılar.

Kasımın başlarındaki Köprüköy ve Azap muharebelerinde 3. Ordumuz Rusları geri çekilmeye zorladı. Bunda başarılı da oldu. Ancak Rusları söküp atmak mümkün olmadı...

Kar yağmaya başlamış, dağlar karla kaplanmıştı. 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa, o karda kışta, yarı aç yarı çıplak bir savunma ordusuyla düşmanın üzerine daha fazla gitmeyi uygun bulmadı. Harekatı durdurdu. 3. Ordu Köprüköy’de beklemeye başladı.

■ HAREKAT KARARI

Enver Paşa, bir kuşatma harekatiyle Rus ordusunun yok edilmesini, böylece 40 yıldır düşman elindeki Kars'ın, Sarıkamış'ın kurtarılmasını istiyordu. Osmanlı Orduları Genelkurmay Birinci Başkanı Fridrich Bronsart von Schellendorf ve müttefik Alman subayları da bu düşüncede idi.

Enver Paşa, Genelkurmay İkinci Başkanı Hafız Hakkı Bey'i durumu incelemesi için Kafkas Cephesi'ne gönderdi. Hafız Hakkı Bey 2 Aralık'ta Erzurum Köprüköy'e geldi. Burada Hasan İzzet Paşa ve kurmaylarıyla görüştü. 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa, 10. Kolordu Komutanı Ziya Paşa ile 9. Kolordu Komutanı Ahmet Fevzi Paşa o koşullarda bir harekate karşı çıktılar. (Ali İhsan Sabis, Harp Hatıralarım, II, s.268.)

Enver Paşa, Alman Bronzard Paşa ile birlikte 13 Aralık'ta 3. Ordu Karargahı'nın bulunduğu Erzurum Köprüköy'e geldi.

15 Aralık'ta Sarıkamış Harekati için bir toplantı yaptı. O toplantıda Hasan İzzet Paşa, Enver Paşa'nın gözlerinin içine bakarak –mealen- şunları söyledi:

“3. Ordu, Sarıkamış'ta Ruslara karşı bir harekate hazır değildir. Ordu zayıftır, eksikleri çoktur. Yiyeceği yoktur. Askerlerin çoğu yazlık elbiselidir. Her yer karla kaplıdır. Soğuk sıfırın altında 40 dereceyi buluyor. Askeri mahvederiz.”

Enver Paşa öfkeyle konuştu:

“Köprüköy ve Azap'ta Rusları yenenler bu askerler değil mi? Kimse 'giyeceğimiz, yiyeceğimiz yok' demiyor! Hepsi 'saldıralım' diyor. İşte buradaki herkes 'saldıralım' demiyor mu?”

Hasan İzzet Paşa, Enver Paşa'nın sözünü keserek “Senden korkuyorlar da ondan!” dedi.

Bunun üzerine çok sinirlenen Enver Paşa, “Dua edin Harbiye'den hocamsınız! Yoksa sizi Divan-ı Harbe verirdim!” diyerek toplantıyı bitirdi.

Enver Paşa İstanbul'dan hareket ederken 10. Kolordu Komutanı Ziya Paşa'yı emekli etmişti. Onun yerine Hafız Hakkı Bey'i “Paşa” yapıp bu göreve atamıştı. O bölgeleri çok iyi tanıyan

9. Kolordu Komutanı Ahmet Fevzi Paşa'yı da emekli etmiş, onun yerine de Ali İhsan Paşa'yı getirmişti. 11. Kolordu Komutanlığı'na ise Abdülkerim Paşa'yı atamıştı.

Harekâta karşı çıkan 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa, 18 Aralık gecesi istifa etti. 19 Aralık'ta Enver Paşa, 3. Ordu Komutanlığı'nı bizzat üzerine aldı.

■ Bile bile ölüme yürüyüş

3. Ordu'ya acil erzak lazımdı. Taarruz halinde asker aç kalabilirdi. Askerin kışlık giysisi de yoktu. 100 bin takım kışlık giyecek taşıyan gemiler Karadeniz'de Ruslar tarafından batırılmıştı.

Enver Paşa, cepheyi ziyaret ettiğinde ordunun perişan halini gördü. Ertesi gün orduya yayımladığı bir bildiriyle askerlere şöyle seslendi: "Askerler! Hepinizi ziyaret ettim. Ayağınızda çarığınız, sırtınızda paltonuz olmadığını da gördüm. Fakat karşınızdaki düşman sizden korkuyor. Yakın zamanda saldırarak Kafkasya'ya gireceğiz!" (İlden, s. 146, 147.)

Görülen o ki, Enver Paşa -Hafız Hakkı Paşa'nın da desteğiyle- on binlerce vatan evladının canı, kanı pahasına, bilerek isteyerek büyük bir kumar oynadı.

Taarruz planına göre 9. 10. ve 11. kolordular 25 Aralık'ta Sarıkamış'ta buluşup hep birlikte Ruslara saldıracaktı.

22 Aralık'ta Sarıkamış Harekatı başladı. 11. Kolordu Aras Vadisi'ndeki asıl Rus kuvvetlerine saldırdı. 9. Kolordu Bardız, 10. Kolordu Oltu yönünde güçlkle ilerledi. Enver Paşa da 9. Kolordu'yla birlikteydi. Askerimiz büyük fedakarlıklarla Oltu'ya ve Bardız'a girdi.

Enver Paşa'nın kuşatma kollarını 15 kilometre doğuya kaydırması, birlikler arasında haberleşmenin iyi olmaması, yorgun askerin dondurucu soğukta hiç dinlendirilmeden yürütülmesi, yıpratıcı gece taarruzları ve kötü hava koşulları, ordunun saldırı gücünü azalttı.

En önemlisi de Hafız Hakkı Paşa'nın komutasındaki 10. Kolordu planlandığı gibi 25 Aralık'ta Sarıkamış'a ulaşmayı başaramadı. Hafız Hakkı Paşa -Rusların eline geçtiği düşüncesiyle- harekat

planını değiştirdi. Elinde Ruslardan kalan ve dağları, tepeleri değil, sadece yolları gösteren bir harita vardı. O haritaya bakıp 15 km daha kuzeyden, Kotor-Kars yönünden Sarıkamış’a gitmeye karar verdi. Yolu uzatmıştı. Ayrıca haritada görünmeyen Allahuekber Dağları’nı aşması gerekecekti. (İlden, s. 159.)

Zavallı askerler güçlükle yürüyorlardı. Bazılarının üzerinde köyden getirdikleri kıyafetleri vardı. Bazıları şyor, titriyor, bazıları ise donupylece kalıyordu.

Dahası var: Yanlış hesaplar, iletişimsizlik, kötü yönetim yüzünden 31. ve 32. tmenler yanlışlıkla tam dört saat birbirine kurşun sıktılar. 2000 askerimizi bu şekilde kaybettik. (İlden, s. 168.)

25 Aralık’ta Enver Paşa, az bir kuvvetle de olsa Sarıkamışnlerindeydi. Eşi Naciye Sultan’a “Cici Sultanım” diye başlayan son bir mektup yazdı:

“şimdiye kadar asker ve zabitler hiç kusursuz savaştılar. Ayaklarında arık, sırtlarında palto bile yok... Sarıkamışnlerine çok az kayıpla geldik! Allah nasip ederse başarı kesin gözüküyor. Her şey biraz da Hafız’a bağlı... Eğer başarılı olmazsam ben de en son askerimle birlikteleceğim...”

Hafız Hakkı Paşa ortalarda yoktu. Enver Paşa, gece karanlığında, iki alay askerle Sarıkamış’a saldırdı. Fakat 9. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa’nın, “Bu soğukta, gece karanlığında taarruz olmaz” ısrarıyla taarruzu durdurdu. O gece eksi 30 derecede ormanda kalan askerlerin çoğu donarak can verdi. Türk taarruzuyla şaşıran Ruslarnce çekildiler, ancak taarruz durunca toparlanıp geri döndüler.

Allahuekber Dağları’nda kar bir metreyi aşıyordu. Asker saatte ancak bir kilometre ilerleyebiliyordu. Hafız Hakkı Paşa hızlı yrsnler diye askerlerine sırt çantalarını attırdı. 10. Kolordu ancak 27 Aralık’ta Sarıkamış’a gelebildi. 13 bin kişiden geride sadece 3000 kişi kalmıştı.

General Yudani, 1 Ocak 1915’ta Bardız-Sarıkamış üzerinden bir kuşatma harekatı başlattı. Enver Paşa ise 9. ve 10.

kolorduları birleştirip Hafız Hakkı Paşa'nın emrine verip cepheden ayrıldı.

4 Ocak'ta Hafız Hakkı Paşa geri çekilme emri verdi. Ancak yine geç kalmıştı. 9. Kolordu ile Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa, Ruslara esir düştü. Sarıkamış'ta esir olmaktan son anda kurtulan Hafız Hakkı Paşa ise çok geçmeden tifüsten hayatını kaybetti.

8 Ocak'ta Enver Paşa, İstanbul'a döndü.

Peki, Sarıkamış'ta kaç şehit verdik? 90 bin mi? Hayır! Resmi belgelere ve bazı yerli yabancı tanıklara göre Sarıkamış'ta 30-35 bin şehit verdik. Bence bu sayı 40 binden az değil... General Yudani'in günlüğüne göre 20 bin civarında da esir verdik. Yine General Yudani'in günlüğüne göre Sarıkamış'ta Rus ordusu da -çoğu donarak- toplam 26 bin civarında kayıp verdi. (Tuncay Öğün, "Sarıkamış Harekatı", TDV İşlam Ansiklopedisi, C. Ek-2 s. 479.)

■ Sorumlu kim?

Sarıkamış dramının bir numaralı sorumlusu hiç tartışmasız Enver Paşa'dır.

1- Sarıkamış Harekatı, Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın kararıyla yapıldı.

2- Enver Paşa, 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'nın ve 9. Kolordu Komutanı Ahmet Fevzi Paşa'nın tüm itirazlarına rağmen, onları görevden alarak harekatı gerçekleştirdi.

3- Enver Paşa, hiçbir savaş tecrübesi olmayan Hafız Hakkı Paşa'ya fazla güvendi. Enver Paşa'nın 10. Kolordu'yu teslim ettiği Hafız Hakkı Paşa'nın çok ciddi askeri hataları oldu.

4- Enver Paşa, kendi ordusunun giyecek, yiyecek, top, tüfek bakımlarından Rus ordusundan daha zayıf olduğunun farkındaydı.

5- Enver Paşa, havaların bozduğunu, her yerin karla kaplandığını, eksi 30 derecede yarı a yarı çıplak bir savunma ordusuyla kilometrelerce yürümenin "ölüme yürümek" olduğunu

görüyordu.

6- Enver Paşa hayallerine, ihtiraslarına yenildi. Önce Batum'u, Ardahan'ı ve Kars'ı Ruslardan geri alacak, sonra Kafkas Müslümanlarını Rus boyunduruğundan kurtarıp Turan hayalini gerçekleştirecekti.

7- “Enver Paşa'yı, Osmanlı Genelkurmayı'ndaki Alman komutanlar etkiledi!” veya “Enver Paşa Hafız Hakkı Paşa'nın kurbanı oldu!” ya da “Komutanlar planları tam uygulayamadılar!” diyerek Enver Paşa'nın Sarıkamış dramındaki rolünü hafifletmek ise tarihçiye yakışmaz. Enver Paşa, o Alman komutanlara ve o Hafız Hakkı Paşa'ya çok güveniyordu.

Enver Paşa, büyük bir vatanseverdi. Ancak “akıl” değil, “duygu” adamıydı. Sarıkamış'ta aklıyla değil, duygularıyla hareket etti. Tecrübeli komutanların uyarılarına kulak asmadı. Enver Paşa, tecrübesizdi. Bu büyüklükte bir orduyu hiç yönetmemişti. Yeri gelince “durmayı”, yeri gelince “geri çekilmeyi” bilmiyordu. Askeri strateji bakımından bunlar büyük eksiklerdi.

Köprülülü Şerif İlden “Sarıkamış” adlı anılarını şöyle bitiriyor: “Gelecek kuşaklara ibret olsun ki biz, tüm millet yanlışı yaratılmış bir adamın arkasında kurtuluş aradığımız için feleğin dediği güne düştük.” (İlden, s. 239.)

Haksız mı?

Sinan MEYDAN.

«SÖZCÜ» gazetesini, 31.12.2018 Tarihli makaleler